

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında
Kütləvi İnformasiya Vasitələrinin İnkişafına
Dövlət Dəstəyi Fondu

Bu kitab Azərbaycan Mətbuat Şurasının sifarişi ilə və Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında KİV-lərin İnkişafına Dövlət Dəstəyi Fondunun maliyyə yardımı ilə çap olunub.

Ekstremal jurnalistin *əl kitabı*

«Elm və təhsil»

Bakı – 2015

Mövzuları topladı,

yazdı, tərtib etdi: *Əlisafa Mehdiyev,*
"Dinc Dünya" Araşdırma Mərkəzinin sədri

Redaktor: *Dəyanət Osmanlı*

Ön söz yazdı: *Əflatun Amaşov*

Məsləhət verdilər: *General-mayor Rasim Əliyev*
Polkovnik Gəray Bağurov
BDU-nun professoru Qulu Məhərrəmli
BDU-nin baş müəllimi Zaur Babayev
Hüquqşünas Ələsgər Əhmədov

466682

4 612
+ E 30

"Dinc Dünya" Araşdırma Mərkəzi
Ekstremal jurnalistin əl kitabı
Bakı, «Elm və təhsil», 2015, 296 səh.

Jurnalistikanın öz qızıl qaydaları var. Bu qaydalarla peşəkar davranmayan Media yükümlüsü oxucu, seyrci, dinləyici rəğbətini qazana bilməz.

Amma illərdir savaqlara cəlb edilmiş Ölkəmizdə düşməne yarayan informasiyanın qorunması prinsipləri pozulur deyə biz bu qızıl qaydalara Vətəndaş məsuliyyətini də əlavə etmək istədik.

Jurnalistlərimizə təqdim etdiyimiz bu yaddaş kitabı dövlətçilik məsuliyyətimizi artırmaq amacından yazılıb.

Bakı Dövlət Universiteti
ELMI KİTAPXANA

ISBN 878-9952-8282-3-8

© "Dinc Dünya" Araşdırma Mərkəzi, 2015

© "Elm və təhsil", 2015

Əflatun Amaşov,
Azərbaycan Mətbuat
Şurasının sədri

ÖN SÖZ

Cəmiyyətimizin yeni inkişaf mərhələsində informasiyanın və informasiya daşıyıcılarının rolu böyükdür. Son on illikdə bu rolun effektivliyini artırmağa yönələn bir çox tədbirlər reallaşdırılıb. Informasiya əldə edilməsinin qanuni əsasları formalaşdırılıb və təkmilləşdirilib. Bu baxımdan 2005-ci ildə qəbul edilmiş **“İnformasiya əldə etmək haqında”** Azərbaycan Respublikasının Qanunu xüsusi vurğulanmalıdır. Informasiya prosesindəki tərəflərin fəaliyyətini nizamlamaq sarıdan bu sənədin müstəsna əhəmiyyəti var.

O cümlədən, Ölkə prezidentinin 27 dekabr 2011-ci il tarixli Sərəncamı ilə insan hüquq və azadlıqlarının müdafiəsinin səmərəliliyinin artırılması sahəsində Milli Fəaliyyət Proqramı təsdiq edilib. Bu proqrama əsasən əhalinin informasiya əldə etmə, maarifləndirilmə tədbirlərinin həyata keçirilməsi və informasiya almaq hüququnun səmərəli təminatı tələb kimi qoyulub.

İnformasiyalı cəmiyyət hüquqi, demokratik dövlət quruluşunun mühüm göstəricisidir. Onun bütün çalarları ilə formalaşması təkcə qanuni mexanizmlərin işləkliyindən deyil, eyni zamanda vətəndaş cəmiyyəti institutlarının, o cümlədən medianın da fəaliyyətindən asılıdır. Ölkəmizdə kütləvi informasiya vasitələrinə dövlət dəstəyi ənənə halını alıb. Prosesin fundamental əsasları Prezident İlham Əliyevin 31 iyul 2008-ci il tarixli Sərəncamı ilə təsdiqlənmiş **“Azərbaycan Respublikasında kütləvi informasiya vasitələrinin inkişafına dövlət dəstəyi Kon-**

sepsiyası”nda əksini tapıb. Konsepsiyaya uyğun istiqamətləri həyata keçirən Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Kütləvi İnformasiya Vasitələrinin İnkişafına Dövlət Dəstəyi Fondu ötən altı ildə media fəaliyyətini cəmiyyətin mənafeyinin təmin olunmasını rəhbər tutan müxtəlif istiqamətlər üzrə stimullaşdırmaqdadır. Mövcud dəst-xətt KİV-lərin peşəkar fəaliyyətinin yenidən qurulması baxımından da əlverişlidir.

Bununla belə KİV-lərimizin bir sıra məsələlərə yanaşmasında problemlər qalmaqdadır. Sizə təqdim edilən *“Ekstremal jurnalistin əl kitabı”* da məhz o problemlərin həlli məqsədinə köklənib.

Kitabda ekstremal vəziyyətlərdə jurnalist peşəkarlığının müxtəlif aspektləri kifayət qədər əhatəli təhlil olunub. “Dinc Dünya” Araşdırma Mərkəzi – İctimai Birliyinin *“Ekstremal olaylardan və hərbdən yazmağın hüquqi qaydaları barədə jurnalistlərin peşəkarlığının artırılması”* layihəsi çərçivəsində hazırlanmış nəşrdə jurnalistin ekstremal (fövqəladə) hallarda davranışının, araşdırma aparmasının, informasiya toplamasının və yaymasının prinsiplər tərəflərinə geniş aydınlıq gətirilib.

Mövzunun aktuallığını əsaslandırmaq üçün diqqətinizi bir məqama çəkək. Məlumdur ki, ölkəmiz müharibə şəraitindədir. Ermənistan-Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsi üzrə danışıqlarda ədalətli həll variantı tapılmayanadək müharibə təhlükəsi qalmaqdadır. Bu vəziyyət jurnalistlərdən də hərbi mövzudakı materialların yayımlanmasına həssas yanaşmağı tələb edir. Belə bir tələb Prezident İlham Əliyevin “Azərbaycan Respublikası Silahlı Qüvvələrinin Ermənistan Respublikası Silahlı Qüvvələri ilə təmas xəttində bəzi təhlükəsizlik tədbirləri haqqında” 24 sentyabr 2014-cü il Sərəncamında da ifadəsini tapır.

Sərəncamda Silahlı Qüvvələrimizin cəbhəboyu zonada milli təhlükəsizlik və müdafiə tələblərinə görə xüsusi əhəmiyyət kəsb edən obyektlərdə hərbi sahəyə aid məxfi sayılmalı məlumatların KİV-lərdə və internet informasiya ehtiyatlarında, sosial şəbəkələrdə yayılmasının qarşısını almaq məqsədi ilə zəruri tədbirlərin görülməli olduğu vurğulanır. “Hərbi vəziyyət haqqında”, “Dövlət sirri haqqında” Qanunlara uyğun olaraq Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabinetinə dövlət sirri təşkil edən məlumatların yayıl-

masına görə məsuliyyətin gücləndirilməsinə dair təkliflər hazırlanmaq tapşırılır. Həmçinin, Müdafiə Nazirliyinə tapşırılır ki, cəbhəboyu zonadakı vəziyyət barədə məlumatların əhaliyə çatdırılması ilə bağlı nazirliyin mətbuat xidmətinin fəaliyyətində çevikliyi artırmaq üçün tədbirlər görsün, KİV-lərdə və internet informasiya ehtiyatlarında cəbhəboyu zonadakı vəziyyətlə bağlı verilən məlumatların mütəmadi monitorinqini aparsın. Sərəncamda Mətbuat Şurasına tövsiyə olunub ki, hərbi sahədə Respublikanın milli təhlükəsizliyinə xələl gətirə bilən məlumatların KİV-lərdə və sosial şəbəkələrdə yayılmasının qarşısının alınması məqsədi ilə təbliğat-izahat işini təşkil etsin.

Bu Sərəncam günün, zamanın tələbindən irəli gəlir. Nəzərə alaraq ki, 2014-cü ilin avqustunda cəbhədə atəşkəsin miqyaslı pozulması halı yaşananda bir sıra internet informasiya resursları cəmiyyətdə çaşqınlıq yaradan məlumatlar yayımladılar. Bu mövzuda keçirilmiş müzakirələrdə informasiya daşıyıcılarının iş prinsipindəki nöqsanlar vurğulanmaqla yanaşı, bəzi KİV-lərin qeyri-peşəkarlığı başlıca məqam kimi önə çəkildi. Yekun qənaət bunun üzərində cəmləşdi ki, **jurnalistlərin hərbi sahə üzrə ixtisaslaşmalarına ehtiyac var.** Hesab edirik ki, qarşınızdakı vəsait bu baxımdan da vacibdir.

Ekstremal hadisənin xarakterinə, psixoloji-təcrübi məqamlarına, hüquqi yanaşma qaydalarına bələdçiliyin azlığı jurnalistlərin olaya populist, filoloji-emosional təfəkkürlə yanaşmasına gətirir. Regional münaqişələrin həllində KİV-in güclü təsir və qüvvə faktoru olduğunu bildiyimiz halda qaynar nöqtələrə müxbirlərin təsadüf halda getməsi, gedənlərin də bu istiqamətdə istənilən səviyyədə peşəkar olmaması əlavə problemlərə yol açır. *Bəzən olay faktlarının digər mənafeələrə uzlaşdırılmış şəkildə ictimailəşməsi baş verir, yekun nəticə dövlətçiliyimizə, milli maraqlarımıza uyğun gəlmir.*

Onu da qeyd etmək gərəkdir ki, bu fəaliyyət sahəsində indiyəcən qazanılmış təcrübənin qaydalar bazası kimi formalaşdırılmaması və tədris edilməməsi də əlavə çətinliklər doğurur. Qarşıya çıxan xoşagəlməz mənzərə isə jurnalistlərin müvafiq dövlət qurumları ilə qarşılıqlı əməkdaşlığının cəmiyyət üçün vacib olan prioritetlərini də arxa plana atır.

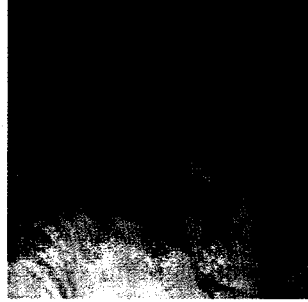
Əlbəttə, indiyədək ayrı-ayrı jurnalist təşkilatları “ekstremal jurnalistika”nın nəzəri və təcrübi məsələlərini müəyyən qədər araşdırıb, beynəlxalq təcrübələrin tətbiqi, çatışmazlıqların həlli variantlarını müəyyənləşdirib, seminarlar, «dəyirmi masalar» keçirib, kitablar çap ediblər. Görülən işlər yalnız jurnalist peşəkarlığını artırmayıb, habelə əlaqədar hakimiyyət orqanlarının media ilə təmaslarında müsbət dəyişiklərə səbəb olub. Amma prosesin davamlılığının təmin edilməsi, əldə edilmiş təcrübənin zənginləşdirilməsi mütləqdir.

“Ekstremal jurnalistin əl kitabı” KİV mənsuclarına regional, lokal böhran və münaqişələrin peşəkar araşdırılması ilə informasiyalı cəmiyyətin formalaşmasına xidmət etməyi, dövlətçiliyimizə, milli maraqlarımıza sadiqliyi aşılamanı dəyərli vəsaitdir. Nəşr silahlı qarşıdurmalar, terror aktları, sülh zamanı ekstremal hallar, güc qurumlarının fəaliyyət sahəsi barədə materiallar hazırlayan jurnalistlər üçün bir növ, zəruri qaydalar bazasıdır. Bu bazanın köməyi ilə mövcud sahədə jurnalistlərin hüquqi-normativ biliklərini artırmaq, onların təcrübə və vərdişlərini təkmilləşdirmək mümkündür.

Ümid edirik ki, belə bir praktik vəsaitin yazılmasına görə “Dinc Dünya” Araşdırma Mərkəzi – İctimai Birliyinin İdarə Heyətinin sədri, “Ekstremal Jurnalistika” sahəsində mütəxəssis Əlisafa Mehdiyevə jurnalist oxucular alqış deyəcəklər.

O cümlədən, bu vəsaitin çaplanmasına maliyyə dəstəyi verən Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Kütləvi İnformasiya Vasitələrinin İnkişafına Dövlət Dəstəyi Fondunun Müşahidə Şurasına və İcraçı Direktoruna da təşəkkür etməliyik.

Əlisafa Mehdiyev,
“Dinc Dünya” Araşdırma Mərkəzi –
İctimai Birliyin İdarə
Heyətinin sədri

SÖZ GƏLİŞİ

Jurnalist üçün məhz ictimai mahiyyətli olaylar mühüm əhəmiyyət daşıyır.

Silahlı-silahsız təcavüz, ictimai təhlükə – terror, basqı, ictimaiyyətə ağır təsir göstərən hadisə – korrupsiya, ağır cinayət və ya sağlamlığın qorunması, konkret şəxsin söz və ya hərəkətlərinin nəticə etibarilə ictimai zərərlik daşması ekstremallığın jurnalistə verdiyi fəaliyyət meydanıdır və müxbir cəmiyyətin hər şeydən xəbərdar, əmin-aman olması naminə həmişə özünü bu meydanda görür.

Təklif etdiyimiz bu bilgilər ekstremal hallardan yazan jurnalistlərin sosial, siyasi, psixoloji, hüquqi, hərbi təcrübi biliklərinin artırılması məqsədi ilə toplanıb.

Düşünürük ki, bəşərin heç vaxt sığortalana bilməyəcəyi savaşa, terror aktlarında, həmçinin sülh zamanı fəvqəladə hallarda KİV üçün material hazırlayan müxbirlərə bu şəraitdən doğan psixoloji məqamları:

- təhlükəli halda özünü, ətrafındakıları qoruma üsullarını;
- mətbuat prinsiplərinə, etik normalara, o cümlədən, dövlət qanunçuluğuna, hərbi nizamnamələrə dəqiq əməl etməklə, özünün, redaksiyasının və qarşı tərəfin ləyaqətini qorumaqla peşə vəzifəsini yerinə yetirməyin (həm də beynəlxalq) təcrübələrini təqdim etməklə indiyəcən ölkəmizdə araşdırılmayan bu sahənin bir növ ilkin qaydalar bazasını yaratmış olacağıq.

Heç kimin başqasının kitabını oxumadığı bu zamanədə bizim kitabımızı oxuyanlara sayğılarımızı bildiririk.

İnsan hər şeyi bilmək istəyir!

«İnformasiya əldə etmək haqında» Azərbaycan Respublikası Qanunu jurnalistlərə informasiya toplamaq sahəsində yetərinə imtiyazlar verir. Amma... Bax bu ammadan danışacağıq.

Dövlətin və hərbin məxfilik rejimini qorunmalı olan vəzifə daşıyıcıları bunu yaxşı bilirlər. İnsanlar sirr və rejim anlayışının “informasiya bağı”nın həddini həmişə müəyyənləşdirə bilmir, bəlkə də, öz xislətindən gələn səbəb kimi bu qadağa normasını, sadəcə bilmək istəmirlər.

Ancaq, hər halda gördüklərimiz onu da deyir ki, bunun ən çox səbəbi vəzifə daşıyıcılarının qanunla verməli olduqları informasiyanı gizlətdiklərinə görə qarşılıqlı anlaşma normaları pozulur. Məmur vətəndaşların informasiya alma hüququ ilə, mətbuat azadlığı prinsipləri ilə uyğunlaşa, razılaşa bilmir.

Beləliklə, son 10 ildə Azərbaycanda söz və mətbuat azadlığı sahəsində yüzlərlə konflikt qeydə alınıb. Bunların 30 %-i jurnalistlərin, 70 %-i isə qarşı tərəfin təqsiri üzündən baş verib.” Ümumiyyətlə 1992-cı ildən 2012-ci ilin sonunadək 1311 konflikt olub. Bunun 31%-i jurnalistlərin payına düşür. *(Azərbaycan Mətbuat Şurasının məlumatı)*

Bu barışmaz durum isə jurnalistikanın yaranışından bəri baş alıb gəlir. Bəşərin informasiya alma tələblərinin miqyası qloballaşdığından, problemlərin qanuni müstəvidə həll olunması üçün jurnalistlərin təhlükəsizliyi ilə məşğul olan beynəlxalq jurnalist qurumları, həmçinin beynəlxalq təşkilatların (komitələrin) KİV-lər barədə uyğun direktivləri, bəyannamələri, sazişləri, qaydaları yaranıb. Artıq bir çox ölkələrdə yetərli təcrübələr işlənilib, beynəlxalq səviyyədə qəbul olunub. Biz də bu təcrübələrlə ayaqlaşmağa cəhd edirik.

Məsələ ondadır ki, ən gərgin münasibət ekstremal şəraitlərlə birbaşa bağlı olan Güc qurumları mənsubları ilə mülki jurnalistlər arasında yaranır.

Fövqəladə hallar meydanından ekstremal şəraitdə informasiya toplayıb yaymaqla, insanları belə hallara qarşı durmağa hazırlamaqla demokratik, sivil cəmiyyətin formalaşmasında əvəzsiz funksioner olan media mənsuqları öz hüquqlarından yararlanıb bilmir, bəzən faciəli hallarla da qarşılaşmalı olurlar.

Jurnalistika yaranandan bəri bütün savaş və qarşıdurma olaylarında müxbirlər, reportyorlar bu və ya digər formada zərər çəkiblər. Beynəlxalq Jurnalist Təşkilatının verdiyi məlumata görə son on beş ildə savaş meydanlarında və terror olaylarında iki minə yaxın, Qarabağ savaşları gedişində Ölkəmizdə 9 nəfər jurnalist həlak olub, onlarla jurnalist yaranıb.

Nəhayət, ABŞ-nin Əfqanıstanda apardığı əməliyyat ərəfəsində jurnalistlərin bu situasiyada davranış qaydaları barədə normativlər müəyyən edildi. Bu qaydalara uyğun olaraq son İraq savaşında minə qədər jurnalist iştirak etdi.

Bizim kütləvi informasiya vasitələrində ekstremal hadisə yerindən, o cümlədən, sülh zamanı hərbi obyektlərdən informasiya alıb-ötürmə təcrübəsi olmadığına görə (məhz buna görə) yazanların hüquqları asanlıqla pozulur. Ekstremal situasiyanın təzahür formalarını yaxşı bilməyən, belə hallara psixoloji hazırlığı olmayan, emosional-filoloji təfəkkürlə mövqe bildirərək «eksrompt» edən yazarlar təbii ki, «Ekstremal jurnalistika» gələnləliyinin və görənəkliliyinin dürüstlüyünə əngəl törətmiş olurlar.

Bütün bu əngəllər həm də mülki jurnalistlərin informasiya əldə etmənin, araşdırmanın həm əənəvi, həm də hüquqi-normativ qaydalarını bilməmələrindən törəyir. Məhz peşəkar, bərc və vicdan normalarına söykənən, “dişli” müxbirin media düşərgəsində son dərəcə az olmasına görə Güc qurumları verməli olduqları informasiyanın «bağını» daraldırlar.

Heç bir məmur həvəskar müxbirlə vaxt itirmək həvəsində olmaz. Hər hansı demokratik cəmiyyətin tələbləri isə dediklərimizin əksini diktə edir.

Beləliklə, ekstremal hallardan, sülh zamanı hərbi obyektlərdən hazırlanmış jurnalist yazılarında xeyli yanlışlıqlara, böhtanlara,

təhqirlərə, digər daha ciddi qanun pozuntularına yol verilir. Dövlətin «İnformasiya Doktrinası»na çevriləsi NORMALAR bir çox məqamlarda pozulur, (halbuki, vətəndaş olaraq bu normaları dövlətimizə sevgi heysiyyətimizlə düşünməliyik). Sərhədsiz Jurnalistlər Təşkilatının yaydığı xəbərə görə dünyada minlərlə jurnalist faktları təhrif etdiklərinə görə həbs cəzası çəkib. Yüzlərlə jurnalist qarşı tərəflə münasibətləri tənzimləyə bilmədiyinə görə ölkəsindən didərgin düşüb. Bu mövzuda qəsdən öldürülənlər də var. Bu barədə sonra danışacağıq.

Ölkəmizdə təkcə Müdafiə Nazirliyi ayrı-ayrı redaksiyaları, fərdi şəkildə jurnalistləri 1998-2003-cü illərdə 17 dəfə məhkəməyə verib, dəfələrlə mətbuat səhifələrində ictimaiyyəti də çaşdıran çəkişmə-etiraz, narazılıqlar olub, hərblə media arasında anlaşma normaları bir çox parametrlərdə etibarsızlaşıb.

Azərbaycan Respublikası Prezidenti 27 dekabr 2011-ci il tarixli Sərəncamı ilə Ölkəmizdə **insan hüququ və azadlıqlarının müdafiəsinin səmərəliliyinin artırılması sahəsində Milli Fəaliyyət Programını** təsdiq edib. Proqrama əsasən əhalinin informasiya əldə etmə, maarifləndirilmə tədbirlərinin həyata keçirilməsi və informasiya almaq hüququnun səmərəli təmin edilməsi tələb kimi qoyulub. Göründüyü kimi cəmiyyətimizin yeni inkişaf mərhələsində jurnalistikanın gərəkliliyi istər-istəməz önə çəkilir. Lakin.

Hamımızın şahidi olduğumuz, 2014-cü ilin avqustunda döyüş bölgəsində yaranan gərginlik gedişində Ölkə qəzetlərində, o cümlədən nəzarət edilməsi çətin olan informasiya saytlarında cəbhədən məlumatlar həvəskar, naşı və yanlış xəbərlər səviyyəsində yayımlandı. Hadisələrin gedişində ağına-bozuna baxmadan yayımlanmaqla düşmənin tərəfə xeyli kortəbii informasiya verilmiş oldu, ölkə əhalisi yalan, şişirdilmiş, təxribatçı məlumatlardan, dez-informasiyalardan xeyli gərginliklər yaşadı. Ermənistanda Azərbaycanın sosial şəbəkələrinə istinadən xeyli mənfi rəy yayıldı.

Utanc gətirici jurnalist fəaliyyətinin nədənliyi olaraq Prezident Aparatının rəhbəri akademik Ramiz Mehdiyev 29 avqustun 2014-cü ildə geniş yığıncaq topladı, qos-qoca Ölkə jurnalistikasına ciddi iradlar tutdu. Bir daha bəlli oldu ki, «İnformasiya əldə et-

mək haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunuun və Milli Fəaliyyət Proqramının tələbləri ölkə KİV-lərində **məhz ekstremal sahədə ödənilə bilmir.**

Bütün bu olmuşların nəticəsi olaraq Prezident İlham Əliyev “Azərbaycan Respublikası Silahlı Qüvvələrinin Ermənistan Respublikası Silahlı Qüvvələri ilə təmas xəttində bəzi təhlükəsizlik tədbirləri haqqında” 24 sentyabr 2014-cü il sərəncamını imzaladı. Sərəncama əsasən:

Silahlı Qüvvələrimizin cəbhəboyu zonada milli təhlükəsizlik və müdafiə tələblərinə görə xüsusi əhəmiyyət kəsb edən obyektlərdə **hərbi sahəyə aid məxfi sayılmalı məlumatların** kütləvi informasiya vasitələrində, internet informasiya ehtiyatlarında, o cümlədən **sosial şəbəkələrdə yayılmasının qarşısını almaq** məqsədi ilə zəruri tədbirlər görülməlidir.

Bu sərəncama əsasən Nazirlər Kabineti “Hərbi vəziyyət haqqında”, “Dövlət sirri haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunlarına uyğun olaraq **dövlət sirri təşkil edən məlumatların yayılmasına görə məsuliyyətin gücləndirilməsinə** dair təkliflər hazırladı. O cümlədən, hərbi-siyasi və əməliyyat şəraitinə dair **məlumatların düzgün yayılması üçün internet informasiya ehtiyatlarının, o cümlədən sosial şəbəkələrin imkanlarından daha səmərəli istifadə etməklə bağlı** mətbuat xidmətlərinin işçilərinə təkmilləşdirmə kursları təşkili edildi.

Həmçinin, Müdafiə Nazirliyi cəbhəboyu zonadakı vəziyyət barədə məlumatların əhaliyə çatdırılması ilə bağlı nazirliyin mətbuat xidmətinin fəaliyyətində çevikliyi artırdı; KİV-lərdə, o cümlədən sosial şəbəkələrdə cəbhəboyu zonadakı vəziyyətlə bağlı verilən **məlumatların mütəmadi monitorinqini** apardı.

Əlavə olaraq, hərbi sahədə Azərbaycan Respublikasının **milli təhlükəsizliyinə xələl gətirə bilən məlumatların KİV-lərdə və sosial şəbəkələrdə yayılmasının qarşısının alınması məqsədi ilə KİV-lərlə təbliğat-izahat işini təşkil etmək** Mətbuat Şurasına tövsiyə olundu.

Xalqın ilkin öyğü obyektı olan silahlı qüvvələrlə KİV yükümlülərinin bu sayaq öz fəaliyyəti, belə biabırçı dartışma olayları

yurddaşlarımızın mənəvi yaddaşında heç də qürrələnesi bir zad saxlamağa yer qoymur.

Əminliklə demək olar ki, ekstremal şəraitdə özünün hüquq və səlahiyyətlərini bilməklə yanaşı, təhlükəli şəraitdə cavabdehliyini anlayan, faktlara məsuliyyət daşıyan şəxslərin səlahiyyət və vəzifələrini dəqiq bilən, konkret situasiyada səriştəli-savadlı davranan jurnalistlərin qarşısında həmişə yaşıl işıq yanır – lap o fiziki-psixoloji təzyiqlərlə üzləşsə də.

Bütün bunları bilərək, nəzərə alaraq, etik-hüquqi tələbləri və öz sağlamlığını qoruyaraq cəmiyyətə informasiya vermənin mahiyyətini və normalarını araşdırıb sahmanlamaq, bu sahədə işləmənin sistemini yaratmaq üçün bilgi kateqoriyalarını müəyyənləşdirməyimiz gərəkir. Yəni:

– *ekstremal situasiyada söz və mətbuat azadlığının mahiyyəti, bu sahədə beynəlxalq təşkilatların prinsipləri, beynəlxalq təcrübə;*

– *müxbirin qaynar nöqtələrə (ekstremal hadisə yerinə) ezam edilməsi, sığortası, ekstremal şəraitdə davranış və informasiya toplamağa şərait yaradılması qaydaları, qarşı tərəflərin etik, hüquqi fəaliyyət proseduru;*

– *müxbirin ekstremal situasiyadan mövzu seçimi. Məxfilik rejimi. Alınması məhdudlaşdırılan məlumatlar. Açıq məlumatlar;*

– *Silahlı Qüvvələr və KİV arasında qarşılıqlı əlaqə və münasibətlərin tənzimlənməsini etik və hüquqi aspektləri.*

Mövzular xeyli praktik səciyyə daşıyır, bu sahədən yazan jurnalistin iş prinsipinin demək olar ki, əlifbasıdır. Çünki, konkret situasiyada vəziyyətin tənzimlənməsi xeyli dərəcədə jurnalistin öz məqamında ağıllı çıxış yolundan keçir.

Hər halda, bu mövzuları bilmək məsləhətdir:

– *demokratik dövlətdə Güc qurumlarının fəaliyyət prinsiplərinə Vətəndaş münasibətini müəyyənləşdirmək, insanların bu sahədən hansı həddə qədər informasiyalı olmalarını (nüfuz etmə səlahiyyətlərini) bilmək, komandirlərin (rəislərin) konkret hərəkətlərinə Media mənsublarının necə reaksiya verməli olmalarını, bu mənada informasiya vermənin Demokratik Cəmiyyət üçün gərəklik mahiyyətini (dəyərini) araşdırmaq;*

– mülki həyatın demokratikliyi ilə hərbi həyatın rejimi, psixolojisi arasındakı uyğunluğu – uyğunsuzluğu sərf-nəzər etmək, jurnalistləri komandirlərin (rəislərin) davranış - düşüncə tələblərini bilmə variantları ilə tanış etmək;

– özünün qurduğu dövlətin demokratik gələcəkliyini genişləndirmək üçün qanunlarımızın müəyyən etdiyi həddlərə dayanaq informasiya alma, araşdırma, yayma vəzifəsini yerinə yetirən Media mənsublarının hərbi (hərbiləşdirilmiş) obyektlərdən yazılar, verilişlər hazırlama normativlərini müəyyənləşdirmək;

– hüquq-mühafizə orqanı mənsublarının dəqiqləşdirilmiş fəaliyyət prinsiplərinə uyğun şəkildə müxbirləri (həm döyüş, fəlakət, həm dinc vaxtı) qarşılama, cəmiyyətin bilməli olduğunu öz haqqı kimi tələb etdiyi olayın (faktın, hərbcü güzəranının) (məktub, teleqram və s.-yə əsaslanaraq) müxbir tərəfindən araşdırılmasına şərait yaradılması prosedurunu bilmək;

– xidmət başında olan və fərqli temperamentə, xasiyyətə malik olan fərdlərlə jurnalistlərin necə davranmalarını, yaxud davranmalı olmalarını öyrənmək;

– komandirin (rəisin) informasiya vermə səlahiyyətini (vəzifəsini) öyrənmək. İnformasiya almanın hüquqi qaydaları ilə, komandirlərin (rəislərin) davranış – düşüncə özgürlüyünü bilmə variantları ilə tanış etmək;

– Beynəlxalq aləmdə Medianın funksional olaraq yaşam normasına çevrilmiş təcrübəsini, prinsiplərini jurnalist yaradıcılığı ilə uzlaşdırmaq;

– yəni, xidməti müddətində hakimiyyət nümayəndəsi sayılaraq müvafiq obyektə intizamın və hərbi qayda-qanunun mühafizəsinə cavabdeh olan şəxslərin fəaliyyəti ilə cəmiyyətin bu xüsusda maraqlarının uzlaşması normalarına nəzarət edən media mənsubunun anlaşma üsullarını aramaq;

– hərbcü psixologiyasının mülkü cəmiyyətdəki davranış normalarından fərqlənən cəhətlərini dəqiqləşdirmək;

– bütün bunları bilərək, nəzərə alaraq, etik tələbləri qoruyaraq cəmiyyətə informasiya vermənin mahiyyətini araşdırmaq;

– informasiya əldə etmənin, araşdırmanın göstərilən sahədə

və şəraitdə fərqli situasiyalarından çıxış yollarını (həm də beynəlxalq təcrübəsini və prinsiplərini) çözmək;

– müxbirlərin ekstremal (ölkədaxili, regional) hadisə yerinə ezam olunma prosedurunun bilmək;

– təhlükəli zonaya gedən müxbirin taleyi ilə bağlı redaksiyanın öz üzərinə götürdüyü öhdəlikləri – müxbir sığortalanmasını, sənədlərinin hazırlanmasını, maddi və mənəvi təminat qaydalarını müəyyənləşdirmək;

– hadisə yerindən informasiya ötürmədə (həm də beynəlxalq təcrübədə) prinsipial qaydaları öyrənmək;

– təhlükəli şəraitdəki davranış normalarının fərqli cəhətlərini, ekstremal halda olan və fərqli temperamentə, xasiyyətə malik olan insanlarla necə davranmanın, yaxud davranmalı olmanın təcrübəsini dəqiqləşdirmək;

– təhlükəli şəraitdə özünü və ətrafındakıları qoruma, yaralanarkən, əsir düşərkən, azarkən necə hərəkət etmə təcrübəsini əldə etmək;

– səlahiyyətli şəxslərlə ünsiyyət yaratma çəmlərini, belə hallarda informasiya əldə etmənin, araşdırmanın göstərilən sahədə və şəraitdə fərqli situasiyalardan çıxış yollarını axtarmaq;

– dövlətin informasiya siyasətini dəqiqliklə bilmə və gündəlik fəaliyyətimizdə bu qanunlardan irəli gələn prinsiplərə ciddi əməl etməyi öyrənmək, yəni:

– jurnalistin müəyyənləşdirilmiş məxfilik rejiminin pozulmasına cəhd etməməsi üçün vacib kriteriyaları bilməsi, bu sahədən hansı vasitə ilə əldə etdiyi məlumatın yayılıb-yayılmamalı olmasını dəqiqləşdirməsi, bu mənada informasiya vermənin Demokratik Cəmiyyət üçün gərəklilik mahiyyəti (dəyəri) ilə dövlət sirrinin qarışdırılmaması həddlərini araşdırmaq;

– yayılması məhdudlaşdırılan məlumatların necə, hansı şəraitdə açılmasını, bu gün yayılması gərək olmayan informasiyanın nədən ibarət olmasını öyrənmək;

– jurnalistin bu normaları gözləməsi barədə artıq bir çox ölkə KİV-lərində təsbit edilmiş (informasiya alma, araşdırma və vermənin) prinsiplərini qanunlarımızla tutuşduraraq konkret

məkanda (yerli, regional) hərəkət etmə təcrübəsini mənimsəmək;

– “jurnalist hüquq mühafizə orqanları sistemində nədən, nə üçün mütləq yazmalıdır?” sualının cavabını bilmək;

– ordu ilə mülki cəmiyyət arasında etibarlı və davamlı, əxlaqlı və ədalətli əlaqə və münasibətlərin uyartandırılması, açıq cəmiyyət üzvləri ilə spesifik xarakterli qapalı qrup üzvləri arasında ünsiyyət normalarının hərbi işin bütün nüanslarını nəzərə almaqla qaydalaşdırılması şərtlərini dəqiqləşdirmək;

– çağdaş elektron savaşların konsepsiyalarına dayanaraq, bütün milli imkanlarla kompleks yetkinlik ortaya qoyaraq hərbi güclə media gücünün paralelliyi mümkünliyünü araşdırmaq;

– ölkəmizə qarşı yürüdülmən informativ-psixoloji qarşিদurma dövründə KİV nümayəndələri ilə mütəxəssis hərbcilərin “hərbi informasiya siyasəti”nin uğurlandırılmasında informatik əlaqələrin təşkili variantlarını dəqiqləşdirmək;

– olay və faktlara savadlı-səriştəli nüfuz etmək üçün “ekstremal jurnalistika”nın bilim sahəsində gərək olan qanunvericilik aktları toplusunu həmişə əlinin altında saxlamaq.

Hələ bu hamısı deyil. Mövzu arxasıycan düşəndə daha incə bilgiler mənimsəniləcək.

Son dövrün “Ekstremal jurnalistika” təcrübəsi

Müxbirin qaynar nöqtələrə (ekstremal hadisə yerinə) hazırlanması ciddi təlim bilgiləri istəyir.

Müxbirin, reportyorun qaynar obyektlərdə işə hazırlanması savaşa şəraitində olan bütün ölkələrdə aktual problem sayılır. Savaş jurnalistikası Azərbaycan Media düzenində,

demək olar, yeni sahədir.

Dağlıq Qarabağ münaqişəsində bu istiqamətdə xüsusi təcrübə olmayıb. SSRİ-nin dağılmasından sonra, 90-cı illərin əvvəllərində müharibə bölgələrində işləyən reportyorların mənimlədiyi yeni peşə hələ heç «ekstremal jurnalistika» adlanmırdı, yeni işə başlayan jurnalistlərin bu barədə təsəvvürləri belə yox idi. «Konflikt zonası», «hərbi əməliyyatlar bölgəsi», «təmas xətti» kimi terminlər də sonradan meydana gəlməyə başlayıb.

Hazırda aktiv hərbi əməliyyatlar getməsə də, 1994-cü ildə imzalanmış atəşkəs sazişi kövrək xarakter daşımaqdadır və nə hərbi, nə sülh vəziyyəti davam edir. Cəmiyyətdə artan müharibə əhval-ruhiyyəsi və Silahlı Qüvvələrimizin (SQ) yetərincə güclənməsi işğal altında olan torpaqların savaşa geri qaytarılması variantını istisna etməməyə əsas verir.

Digər tərəfdən region və bütün dünyanın konfliktlərlə zəngin olduğunu nəzərə alsaq, «qaynar nöqtələrdə» fəaliyyət göstərmək istəyən Azərbaycan reportyorlarının hazırlıq səviyyəsinin artırılmasına duyulan ehtiyacı təsəvvür etmək çətin olmaz. Çünki Qarabağda, ona yaxın təmas xəttində ən xırda hərbi əməliyyat olduğunu eşidən kimi, ölkə ictimaiyyəti bir nömrəli xəbəri oradan almaq istəyir. Unutmayaq ki, konfliktlərin gedişində, həllində jurnalist nüfuzunun böyük təsir imkanları var və bu nəzərdən qaçırılmamalıdır.

Dağlıq Qarabağ münaqişəsi göstərdi ki, kütləvi informasiya vasitələri etnik münaqişələrin nizamlanmasında rol oynadıqı

289994

kimi, konfliktin qızıqdırılmasına da xüsusi təsir göstərə bilər. Əksər hallarda faktları xalqa çatdırmağa çalışarkən, jurnalistlərin ehtiyatsız ifadələr işlətməsi hərbi toqquşmadan əvvəlki dövrdə və ilk illərdə ağır nəticələrə səbəb oldu. İnformasiyanın operativ çatdırılmasına cəhd göstərən reportyorların bəzən məlumatı tam dəqiqləşdirmədən yayması, münasibətlərin sakitləşdirilməsi əvəzinə, qızıqdırdı. Çox hallarda yazılan materiallar birbaşa belə məqsəd daşdı.

Ümumiyyətlə isə, erməni KİV-ləri sistemli olaraq davranışları ilə xalqı yanlış yola istiqamətləndirdi, hətta katalizator rolunu oynadı. Münaqişə tərəflərinin mediası, adətən, fikir ayrılıqlarını qabartmağa və özlərinin sivilizasiyalılığını, digər tərəfin vəhşiliyini sübut etməyə çalışdı. Bu istiqamətdə KİV-in xüsusi dili də yarandı. Münaqişəni işıqlandıran mətbuat, radio və televiziya işçilərinin fəaliyyətində «genosid», «əzabkeş xalq», «faşist», «varvar», «terror» kimi sözlərdən geniş istifadə olundu. Jurnalistlər açıq və gizli şəkildə «qanlı düşmən» obrazı yaratmağa çalışdı.

Döyüş bölgələrində baş verən hadisələrin içində olan jurnalistlərimiz siyasi çəkişmələrdən kənar duraraq, olayları vətənsəvrlik mövqeyindən işıqlandırmaya çalışdılar. «Qaynar nöqtə»də işləmək sarıdan heç bir təcrübəsi, anlayışı olmayan reportyorlarımız, müxbirlərimiz müharibə edən tərəfinin vətəndaşları olduqlarından, məsələyə elə vətəndaşlıq prizmasından yanaşdı, Qarabağa yollanıb döyüşlərdə öz qələmləri ilə iştirak etməyi mənəvi borcları hesab etdilər. O cümlədən, əsgər və zabitlərimizin döyüş ruhunu artırmaq, o dövrdə hərbi əməliyyatların gedişi barədə yayılan rəsmi informasiyalarla reallığın bir-birinə əks olması tendesiyalarını araşdırıb, həqiqəti çatdırmaq istədilər.

Hərbi əməliyyatlarda iştirak etmiş bir müxbir yazır: *«Hərbi əməliyyatlardan xeyli vaxt keçsə də, hələ də dəqiqləşdirə bilmirik ki, bizi döyüş bölgəsinə aparan nə idi? Romantika, patriotluq, yoxsa macərə yanğısı? Ancaq dəqiq idi ki, «qaynar nöqtələr»də fəaliyyət göstərən xarici jurnalistlərə verilən iriməbləqli qonoxar əldə etmək istəyi ilə bağlı deyildi.»*

Qorxmaz reportyor kimi tanınan Çingiz Mustafayev döyüş əməliyyatlarından lentlərini güllələr altında gerçəkləşdirməkdən çəkinmirdi. Yoldaşları həmişə onu döyüşün qaynar yerlərində xatırlayırlar. Peşəkar jurnalist təhsili olmasa da, onu Qarabağa aşıb-daşan Vətənə məhəbbət hissi aparmışdı. Və bu hiss çox hallarda ona reportyor olduğunu unutdurur və çılgın hərəkətlər etməsinə səbəb olurdu. Lakin onun hüquqlarını bilməsi, bunun uğrunda yerli məmurlarla, döyüşçülərlə mübahisələrə girişməsi bir çox hallarda gərəkli informasiya tapmağa imkan vermişdir. Ancaq bu düzgün reportyor davranışı deyildi.

Peşəkar hərbi jurnalistlərin fikrincə, həmin anda Çingiz torpağını sevən bir Vətən oğlu olduğunu nümayiş etdirib, ancaq hərbcilərlə mübahisəyə girməklə jurnalistlikanın düzgün sayılan qaydalarından kənar addım atmış olub.

O, heç bir konfliktə girmədən çəkdiyi materialları redaksiyaya gətirib, seyrçilərə gerçəyi çatdırmalı idi. Lakin bir şərtlə, Çingiz Mustafayev Vətəninin torpaqları işğal olunan tərəfin reportyoru olduğundan davranışı anlaşılın, ictimaiyyət üçün qəbul ediləndir. Onu xalqa sevdiren amillərdən biri də məhz bu olmuşdur.

Xocalı faciəsindən sonra bölgəyə xarici jurnalistlərin axınının daha da güclənməsi yerli reportyorların məsuliyyətini artırdı. Yaranmış vəziyyət operativ xəbərlərlə yanaşı, dəqiq və yoxlanılmış informasiyaların verilməsinin əhəmiyyətini zəruri etdi. Digər tərəfdən bu məsuliyyəti ermənilərin aktiv dezinformasiyalar yaymağı tələb edirdi. Bunu nəzərə alan «qaynar nöqtələr»də çalışan müxbirlər də heç də hər zaman bütün informasiyaları yaymırdılar.

Adətən, bölgəyə gələn xarici jurnalistlərin həyatları sığortalanmış olurdu, ancaq Azərbaycanda bu amilə elə də ciddi diqqət yetirilmirdi. Hətta xarici jurnalistlər yerli həmkarlarının həyatlarını sığortalatmadığını biləndə təəccüblənirdilər. Müharibə zonalarında böyük iş təcrübəsi olan peşəkar reportyorlar jurnalistlərin həyatlarının sığortalanmasını vacib şərtlərdən sayırlar.

Döyüş bölgələrinə getməyə hazırlaşan jurnalistlər üçün sığortanın vacibliyi Sərhədsiz Reportyorlar Birliyinin hələ 1 iyul 1901-ci ildə tərtib etdiyi prinsiplər arasında da xüsusi vurğulanıb. Sayca 6-cı